

Agron ISLAMI

PJESËMARRJA VULLNETARE E SHQIPTARËVE NË FRONTIN OSMAN GJATË LUFTËS SË PARË BOTËRORE

Abstrakt:

Pjesëmarrja e ish-nënshtetasve osmanë të trevave të Ballkanit në Luftën e Parë Botërore megjithëse është një temë që gjen pasqyrim në rrëfenjën popullore dhe në folklorin shqip, ku në të shumtën e rasteve dihen me emër dhe mbiemër pjesëmarrësit shqiptarë dhe jo vetëm, por që deri më tani nuk kemi arritur ta ndriçojmë historinë e tyre me të dhëna dokumentare. Ky punim synon që të ofrojë informacion mbi motivin dhe shkaqet e pjesëmarrjes së shqiptarëve në frontin osman gjatë Luftës së Parë Botërore. Gjatë hartimit të këtij punimi janë përdorur disa dokumente të shpërndara osmane, që gjenden në arkivin osman dhe literaturën e botuar nga ana e Ministrisë së Mbrotjtës të Republikës së Turqisë, si dhe burime të tjera.

Fjalët kyç: *Shqiptarët, Lufta e Parë Botërore, Perandoria Osmane, fronti osman.*

Kur filloi Lufta e Parë Botërore, Perandoria Osmane sapo kishte dalë nga Lufta Ballkanike, në të cilën kishte pësuar një goditje fatale. Në këtë luftë ajo humbi tokat në Rumeli (Ballkanin e sotëm), dhe tanimë ekzistonte frika për shembjen e saj. Kjo shembje kishte filluar që me fitoren e ushtrive të Ligës së Shenjtë gjatë viteve 1683-1699, dhe u kurorëzua me fitoret edhe diplomatike të Rusisë Cariste

më 1774 dhe 1877-‘78, ku u bënë marrëveshje që i jepnin pushtet Rusisë mbi të gjithë ortodoksit e Ballkanit.

Në këto rrethana të pavolitshme, qeveria e Turqve të Rinj (Xhonturqve), të cilët më 1909 kishin rrëmbyer fronin nga Sulltan Abdylhamiti II (1876-1909), ishin të vetëdijshëm se, edhe ruajtja e neutralitetit nuk do t’i shpëtonte nga copëtimi i tokave, që ishin ende në juridiksionin osman. Madje, më vonë këta mësuan për nenet e fshehura të Marrëveshjes Franko-Ruse (1907), që parashihnin lënien e Stambollit dhe të Ngushticave nën sundimin e Rusisë.¹ Në këto kushte medoemos duhej rreshtuar krah një fuqie, e cila do të ishte garanci për ruajtjen e territoreve. Aq më shumë që në këtë kohë mendohej se ishte e pamundur që të krijohesh një miqësi me shtetet e vogla të Ballkanit, të cilat pak kohë më parë kishin fituar pavarësinë nga osmanët.

Në kuadër të këtij koncepti politik, Qeveria Xhonturke qysh në vitin 1911 i dërgoi një letër Winston Churchill-it, i cili në atë kohë ishte ministër Përgjegjës për Marinën Mbretërore, ku shprehej dëshira për të lidhur aleancën osmano-angleze. Megjithatë anglezët refuzuan lidhjen e aleancës me Qeverinë Xhonturke, interesimi i këtyre të fundit nuk ndaloi edhe gjatë viteve në vazhdim. Kështu, më 29 korrik 1913, Anglia dhe Qeveria Osmane nënshkruan një marrëveshje ekonomike, ku kësaj të parës i njiheshin disa të drejta në rajonin e Kuvajtit, pastaj jo rastësisht monopoli i transportit në Tigris dhe Eufrat iu dha kompanisë angleze *Lanch*, sikurse edhe projekti për realizimin e rrugës hekurudhore Bagdad-Basra. Njëherësh, edhe e drejta për kërkime të naftës në hapësira të Lindjes së Mesme po ashtu iu dha anglezëve. E gjithë kjo u bë për të vetmin qëllim, që të arrihet një marrëveshje koalicioni para fillimit të Luftës së Parë Botërore. Por qeveria angleze refuzoi edhe propozimin në janar të vitit 1914, të delegacionit osman, i cili kryesohej nga ministri i Financës, Xhavit Bej, Ahmet Muhtar Pasha dhe ambasadori osman në Londër, Hakki

¹ Pierre Renouvin, *I. Dënya Savaşı (La Première guerre mondiale)*, Çeviren: Teoman Tunç Doğan, İstanbul: İletişim Yayınları-Presses Universitaires De France, 1993, 114.

Pasha.² Pas refuzimit të Anglisë, xhonturqit synuan të afrohen me Francën, por këta të fundit refuzuan të takohen me delegacionin osman të kryesuar nga Xhemal Pasha (Cemal Paşa), i cili kishte shkuar në Paris më 14 korrik 1914.³

Megjithëse nuk e dëshiruan aleancën me Perandorinë Osmane, tri fuqitë kryesore të Antantës (Britania e Madhe, Franca dhe Rusia) kërkuar nga qeveria e Xhonturqve që të ruajnë neutralitetin. Osmanët, në këmbim të kësaj kërkesë nga këto të parat (Fuqitë e Antantës) kërkuar tërheqjen e traktateve të kapitulacioneve, që ishin një ngarkesë ekonomike për Perandorinë Osmane, zgjedhjen e çështjes së ishujve, si dhe rikthimin e Egjiptit, të cilin e kishin pushtuar anglezët. Me qëllim të përfitimit në kohë, këto të fundit prematuan që këto çështje mund të zgjidhen sipas kërkesës në përfundim të luftës, ashtu sikurse dhanë garancinë se, në rast të ruajtjes së neutralitet, nuk do të sulmoheshin tokat osmane.⁴

Pas gjithë kësaj, Xhonturqit ishin të vetëdijshëm se nga Lindja ishin të rrethuar nga anglezët dhe nga Veriu nga rusët, që përbënte një rrezik serioz për zhbërjen e Perandorisë Osmane si shkak i konfiguracionit gjeografik ku shtrihej ajo. Pas shterjes së tentativave për arritjen e aleancës me këto dy fuqi, synuan që të provojnë një afrim me Greqinë dhe Bullgarinë. Përkundër takimeve që u realizuan, një aleancë e tillë nuk u arrit edhe si rezultat i pretendimeve të Greqisë ndaj ujdhesave ishujve në Egje, si dhe ato të Bullgarisë në Maqedoninë e Sotme.

Dështimi i osmanëve për t'u rreshtuar në anën e fuqive të Antantës, po ashtu edhe mosarritja e një koalicioni me Greqinë dhe Bullgarinë, ku do të kryesohej nga këto shtete, bëri që Qeveria Xhonturke t'i nënshtrohet presionit për t'u bashkuar me frontin gjermano-austrohungarez, që ishin bashkuar karshi këtyre të parave

² Stanford J. Shaw, *Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı İmparatorluğu: savaşa giriş*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014, 8.

³ Cemal Paşa, *Hatıralar, İttihat ve Terakki, Birinci Dünya Savaşı Anıları*, İstanbul: Çağdaş Yayınları, 1977, 136-238.

⁴ Cemal Paşa, *İttihat ve Terakki...*, 66-67.

(Britanisë së Madhe, Francës dhe Rusisë). Megjithëse përfaqësues nga Ministria e Jashtme gjermane kishin kërkuar nga diplomati gjerman në Stamboll, Von Wangenheim, që në asnjë mënyrë të mos pranohen ofertat e zyrtarëve osmanë për një front të përbashkët, meqë sipas tij, osmanët do të jenë një ngarkesë e madhe, pasi gjendja ekonomike dhe ushtarake e tyre nuk ishte e favorshme edhe për një luftë, ishte diplomati austriak, Von Pallavicini, ai që realizoi një takim me zyrtarët osmanë dhe menjëherë pas kësaj, ambasadori gjerman, Von Wangenheim, më 18 korrik njoftonte qendrën se nuk duheshin shkëputur raportet me xhonturqit, ndërsa një ditë më vonë, më 19 korrik, njoftonte se kishte realizuar një takim me Talat Pashën.⁵

Ashtu sikurse xhonturqit, edhe Austria synonte që të bënte një aleancë me bullgarët, në mënyrë që të pengonte një bashkim të botës sllave dhe, në rast se kjo nuk arrihej, atëherë të paktën këtë ta bënte me osmanët, të cilët ende kishin ndikim te popujt myslimanë të Ballkanit (shqiptarët dhe boshnjakët në veçanti).

Vrasja e arkidukës Franc Ferdinand dhe e dukeshës Sofie në Sarajevë më 28 qershor 1914, përshpejtoi palët për arritjen e aleancës gjermano-osmane dhe austrohungarezo-osmane.⁶ Kështu, pas pak ditësh, qeveria osmane pranoi kërkesën e Von Pallavicinit për aleancë të përbashkët. Megjithëse osmanët e mirëpritën kërkesën e Pallavicinit, ata kishin për synim arritjen e një marrëveshjeje me Gjermaninë, të cilën e shihnin si një forcë të madhe, që do të ndikonte në fatin e luftës. Kështu, ndërsa Enver Pasha ishte duke menduar që të merren hapat nga Qeveria Xhonturke për arritjen e kësaj aleance, më datë 22 korrik, ambasadori i Gjermanisë, baroni Von Wangenheim, në emër të shtetit të tij bëri kërkesën për nënshkrimin e bashkimit të fronteve. Në të njëjtën ditë, kryeministri Said Halim Pasha u takua me ambasadorin austriak.⁷ Pas tejkalimit të detajeve të marrëveshjes, më

⁵ Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*, VIII. Dizi, No.13, c. II, k.IV, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1983, 627.

⁶ Shpend Avdiu, *Kosova gjatë viteve 1912-1915*, Prishtinë: Instituti Albanologjik, 2018, 192-193.

⁷ Stanford J. Shaw, po aty, 52.

datë 2 gusht 1914, ora 16:00, u arrit marrëveshja gjermano-osmane, e cila kishte validitet deri më 31 dhjetor 1918.

Duhet theksuar se roli i ambasadorit Pallavacini në arritjen e kësaj marrëveshjeje ishte shumë i madh. Ai, përveç presionit diplomatik që ushtroi ndaj gjermanëve, përdori edhe metoda të krijimit të opinionit në masë, që gjithsesi ishte një presion shtesë edhe për zyrtarët osmanë që të nënshkruanin marrëveshjen një orë e më parë. Ndër aktivitetet më efektive ishte informacioni i datës 1 gusht 1914 (një ditë para nënshkrimit të marrëveshjes), që e sajoi në raport me flotën ruse, e cila, sipas tij, po bënte përgatitjet e fundit për të sulmuar Ngushticën e Bosforit dhe, në të njëjtën kohë, propozonte që luftanija gjermane, e cila gjendej në Mesdheun Lindor, të lëvizte drejt Detit të Zi dhe ta ndalonte këtë sulm ndaj kryeqendrës osmane. Në fakt, më vonë u dëshmuar se e gjithë kjo ishte pjesë e planit të ambasadorit austriak për të tërhequr osmanët dhe gjermanët drejt një aleance të përbashkët.⁸

Mobilizimi i osmanëve për luftë dhe rekrutimi i vullnetarëve nga trevat shqiptare

Problemi më jetik i Qeverisë Osmane të udhëhequr nga krahu i xhonturqve ishte rekrutimi i meshkujve për luftë, pasi luftërat e njëpasnjëshme në Ballkan dhe në Lindje kishin shkaktuar humbjen e kësaj force.⁹ Po ashtu, edhe humbja e territoreve shqiptare dhe boshnjake në Ballkan kufizonte mundësinë e një rekrutimi të obligueshëm për myslimanët e kësaj ane. Qeveria Xhonturke për të plotësuar këtë mungesë, fillimisht shpalli mobilizimin e përgjithshëm (më 1914), por ajo nuk gjeti përkrahjen e duhur nga populli brenda kufijve administrativë osmanë. Si rrjedhojë, në vitet në vazhdim shohim se ata u detyruan që, kohë pas kohe, të bënin plotësim e ndryshime në ligjin mbi detyrimin ushtarak. Vetëm gjatë muajit janar-

⁸ Po aty, 65.

⁹ Mehmet Beşikçi, *The Ottoman Mobilization of Manpower in the First World War: Between Voluntarism and Resistance*, Leiden-Boston: Brill, 2012, 157.

mars 1916 u bënë tri ndryshime të tilla. Sipas ligjit fillestar të 27 janarit, të gjithë burrat e Stambollit deri në moshën 45 vjeç duhet të kryenin shërbimin e detyrueshëm ushtarak. Pas një muaji, më 29 shkurt, pjesë e këtij shërbimi do të ishin edhe emigrantët që kishin qëndruar më shumë se 3 muaj në Stamboll dhe kishin marrë statusin e muhaxhirit, ndërsa më 20 mars 1916, mosha e marrjes ushtar në mënyrë të obligueshme u rrit në 50, nga 45 sa ishte.¹⁰

Një zgjidhje për plotësimin e radhëve të ushtrisë ishte përdorimi i vullnetarëve në forcat e armatosura të ushtrisë osmane, të cilat konsideroheshin si “njësi të parregullta” (başibozuk). Një praktikë kjo, e cila ishte përdorur edhe gjatë luftës së Krimesë (1853-1856), luftës ruso-osmane (1877-‘78) dhe atë të Ballkanit 1912-13.¹¹ Ndryshe prej luftës së Krimesë, ku për synim ishte tërheqja e meshkujve të krishterë në fronin osman, kësaj radhe synimi ishte mobilizimi i burimeve njerëzore nga popullsitë myslimane të vendeve, që deri pak kohë më parë kishin qenë nën sundimin e tyre. Sigurisht që ky qëllim synohej të arrihej nëpërmjet ftesës për luftën e shenjtë. Kështu, më 21 nëntor të vitit 1914, Sulltani lëshoi fermanin për Xhihadin e Madh (Cihad-i ekber) dhe brenda pak ditësh myslimanët e Ballkanit u vunë në lëvizje.¹²

Mobilizimi i kësaj mase në frontin osman vinte edhe si rezultat i ndarjes së një fronti me austro-hungarezët dhe bullgarët në trevat e Ballkanit. Pra, thirrja e Sulltanit osman për Luftën e Shenjtë ishte në përputhje të plotë me politikën dhe strategjinë e Fuqive Qendrore (Gjermanisë, Austro-Hungarisë dhe Perandorisë Osmane). Megjithatë një pjesë e liderëve shqiptarë, sidomos Hasan Prishtina e Ferhat Draga, ishin angazhuar në rekrutimin e shqiptarëve të trevave të ish-Vilajetit të Kosovës, për t’iu bashkuar fronit austro-hungarez në

¹⁰ Hasip Saygılı, “Birinci Dünya Harbi’nde Rumeli’nden Osmanlı Ordusuna Müslüman gönüllü katılımları”, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları*, nr. 18 (2013), Ankara, 232-233.

¹¹ M. Beşikçi, po aty, 157-158.

¹² BOA, HR.SYS, 2170/6; H. Saygılı, po aty, 234.

Shqipëri dhe gjetiu,¹³ një pjesë e mirë e shqiptarëve myslimanë preferuan të shkonin në fronin osman, jashtë trojeve shqiptare. Duket se këta të fundit inspiroheshin nga oficerët osmanë me prejardhje shqiptare, të cilët i kishin duart e lira për të vepruar në trevat që ishin nën okupimin austro-hungarez dhe bullgar.¹⁴

Referuar dokumentacionit osman, shihet se numri më i madh i vullnetarëve myslimanë të njohur si *Gynyly* (në osmanishte *Gönüllü*), duke përfshirë edhe shqiptarët që kishin marrë rrugën për Stamboll, u takonin trevave të Kosovës së sotme, pastaj Jenipazarit, Prijepolit, Kumanovës, Shkupit, Manastirit, Kavallës, Dramës, Serezit, Plevlës etj., zona të cilat, pas rënies së Perandorisë Osmane, mbetën nën okupimin serb, bullgar, malazez e grek.

Këta vullnetarë, për t'u rreshtuar në fronin osman, duhet të kalonin nëpërmjet tokave që ishin nën okupimin bullgar dhe austro-hungarez. Referuar raporteve të konsujve osmanë në Bullgari, shohim se në vitin e parë pas marrëveshjes së aleancës dhe miqësisë ndërmjet osmanëve dhe bullgarëve të 19 gushtit të vitit 1914 e deri nga fundi i vitit 1915, vullnetarët myslimanë që donin të kalonin drejt Edirnesë pengoheshin nga qeveritarët bullgarë, madje në të shumtën e rasteve kërkohej që të ktheheshin nga kishin ardhur, apo u kërkonin rryshfet për të kaluar në anën tjetër, megjithëse kishin dokumentacionin e nevojshëm. Si rezultat i kësaj, më 25 shkurt 1915, përfaqësuesi osman në Sofje, Fethi Okjar, i shkroi një notë qeverisë bullgare, ku kërkohej që mos të bëheshin pengesa në kalimin tranzit të myslimanëve nga Ballkani drejt tokave osmane.¹⁵ Thirrja e Sulltanit për Luftën e Shenjtë përbënte mesazhin politik për myslimanët, që t'i dalin në mbrojtje shtetit osman, që zyrtarisht drejtohej nga Sulltani, i cili ishte edhe kalif, apo përfaqësues i të gjithë myslimanëve në rruzullin

¹³ Noel Malcolm, *Kosova: një histori e shkurtër*, Prishtinë-Tiranë: Koha, 2001, 271-272.

¹⁴ Për bashkëpunimin e oficerëve osmanë me ushtrinë austro-hungareze shih. Fitim Rifati, *Kosova gjatë Luftës së Parë Botërore 1914-1918*, Prishtinë: Instituti i Historisë "Ali Hadri", 2019, 86-87.

¹⁵ BOA., *HR.SYS*, 2319/5, H. Saygılı, po aty, 236.

tokësor. Në anën tjetër, si rezultat i bashkimit të osmanëve me Paktin Trepalësh, ku bënë pjesë edhe dy fuqitë që kishin nën okupim ish-trevat e Rumelisë osmane, të banuara me popullsi myslimane, inteligjencës osmane dhe ushtarake i kishte krijuar mundësi që të angazhohej direkt në rekrutimin e myslimanëve të këtyre trevave.

Ashtu sikurse dihet, bashkimin e myslimanëve në ushtrinë osmane e mbështeste edhe kleri islam vendor, bashkë me disa ish-funksionarë shqiptarë të ushtrisë osmane, që u angazhuan direkt në sensibilizimin dhe përcjelljen e mesazhit të burrat e këtyre anëve.¹⁶ Se sa ishte i madh numri i vullnetarëve, kjo mund të konstatohet nga vendimet që u morën në Këshillin e Ministrave osman në lidhje me këtë çështje. Një javë pas shpalljes së proklamats për Luftën e Shenjtë nga Sulltani, pra më datë 29 nëntor të vitit 1914, ky këshill mori në shqyrtimin kërkesat e vullnetarëve myslimanë të Konstantës së Rumanisë, e ku u mor vendim për formën dhe mënyrën e organizimit të transportit të këtyre vullnetarëve, duke përfshirë edhe vullnetarë të tjerë të trevave të Rumelisë, që donin t'i përgjigjeshin ftesës për Luftën e Shenjtë, siç thuhet, e ku përmenden pasaportat, pastaj pikat tubuese (*ahz-i asker*) nëpër qytete të caktuara dhe udhëzime të tjera, të cilat do t'u mundësonin këtyre vullnetarëve të arrinin deri në fronin e përcaktuar.¹⁷ Në këto parime specifikohet se mosha e vullnetarëve nuk duhej të ishte nën 20 vjeç.¹⁸

Siç u nënkuptua, mbledhja e vullnetarëve bëhej nëpër pika të caktuara, të njohura si *ahz-i asker*. Deri më tani nuk kemi informacion të saktë mbi numrin e qendrave apo të pikave ku mbledheshin këta ushtarë, por dihet se aktiviteti i tyre kishte zgjatur deri në fund të luftës. Një qendër aktive deri në qershor të vitit 1918 ishte ajo e

¹⁶ F. Rifati, *Kosova gjatë Luftës ...*, 86-87.

¹⁷ BOA., MV. 195/21.

¹⁸ HR. SYS. 2431/67. Në një raport të ambasadorit osman në Peshtë të datës 18 shkurt 1917, thuhet se Mehmed Muharremi nga shqiptarët e Izmirit (të Turqisë) ka rënë dëshmor në front me Italinë. Në të njëjtën dosje gjenden edhe të dhënat e detajuara të vdekjes së Mehmed Muharremit, që nënkuptohet se kemi të bëjmë me një 22-vjeçar.

Prizrenit, dhe kjo vërtetohet me regjistrimin e Adem Salihut, 41 vjeç, nga Prizreni, i cili më 2 qershor 1918 ishte paraqitur në këtë pikë si vullnetar.¹⁹ Pika tubuese të tilla kishte edhe në qytete të tjera. P.sh., nga një shkresë e një zyrtari osman në Beograd të datës 10 korrik 1917, nënkuptohet se gjatë këtij muaji në Prijepolje dhe Jenipazar ishin paraqitur 800 vullnetarë myslimanë për të shkuar në Stamboll. Sipas planit që propozohet nga zyrtari, këta pjesëtarë do të ndaheshin në 4 grupe me nga 200 vetë dhe do të udhëtonin drejt qendrës osman. Në një shkresë tjetër që gjendet në të njëjtën dosje flitet për 119 vullnetarë, të cilët ishin tubuar në Mitrovicë dhe që aty, nëpërmjet rrugës Mitrovicë-Nish (*Mitroviçe-Niş Tarikiyle ve Avusturya-Macaristan efrâdı refâkatıyla der-saadete sevk edilecekleri iş'âr kılınmış...*) nën shoqërimin e zyrtarëve austro-hungarezë do të shkonin drejt Stambollit.²⁰

Zyrtarët e ushtrisë austro-hungareze ishin në komunikim të vazhdueshëm me zyrtarët e Ministrisë së Luftës në Stamboll për rekrutimin e shqiptarëve dhe myslimanëve të tjerë të këtyre zonave, që dëshironin t'i bashkëngjiteshin fronit osman. Studiuesi turk, H. Saygılı, ka evidentuar dy raste të këtij bashkëpunimi. Bëhet fjalë për Yzeir Çuteriçin, banor i Prijepoljes, i cili më 29 shtator 1916 ishte paraqitur te organet austro-hungareze për t'iu bashkëngjitur ushtrisë osmane, si dhe për Ramazan Bahriun nga Manastiri, që nëpërmjet kanaleve austro-hungareze i dërgoi një kërkesë Ministrisë osmane të Luftës, ku shkruan se ka dëshirë që bashkë me disa shokë të tij t'i bashkëngjitet ushtrisë osmane. Këta të fundit kërkojnë nga aleatët e tyre austro-hungarezë që ta verifikojnë personin në fjalë.²¹ Megjithëse është e vështirë të vërtetohet numri i saktë i vullnetarëve që iu përgjigjën thirrjes së Sulltanit nga zona të Ballkanit, sipas telegrafit të kolonelit osman të shtabit, Ali Sezer, që ndodhej pranë ushtrisë bullgare si përfaqësues ushtarak i shtetit osman, në muajin shtator të

¹⁹ Dokument i botuar në shtojcën e punimit të H. Saygılı, po aty, 254-255.

²⁰ HR.SYS. 2435/33.

²¹ H. Saygılı, 242.

vitit 1915, në qendrat e trajnimit në Bullgari gjendeshin 14 mijë ushtarë myslimanë të Ballkanit, që i takonin moshës 19-25 vjeçe, që sipas tij, së shpejti do të dërgoheshin për në Stamboll.²² Pra, bëhet fjalë për gjenerata të reja, që nuk kishin përvojë ushtarake dhe duhej të trajnoheshin për luftë.

Nga të dhënat e Ministrisë osmane të Luftës shihet se atasheu i Sofjes dhe përfaqësuesit diplomatikë të Gjermanisë dhe Austrisë i kanë bërë me dije kësaj të parës, se gjatë datave 6-31 tetor 1916, në korpusin e 15-të të ushtrisë osmane janë dërguar 8 221 ushtarë, prej tyre 3 954 vinin nga trevat nën pushtimin serb dhe Mal i zi dhe 88 ishin nënshtetas të Austrisë. Ndërsa në korrik të vitit 1917, thuhet se në qendrën e rekrutimit në Dramë ishin mbledhur 3 561 vullnetarë nga Drama dhe Kavalla.²³

Referuar një raporti të datës 24 shkurt 1917, dërguar shefit të shtabit gjerman, thuhet se 43 243 myslimanë nga Shqipëria, Mali i Zi dhe Serbia (ku bënte pjesë edhe Kosova, e Maqedonia e Sotme), kanë aplikuar për pjesëmarrje vullnetare në fronin osman.²⁴ Megjithëse ka një tendencë që gjurmët e vullnetarëve shqiptarë t'i kërkojmë vetëm në Fronin e Çanakales, i cili ishte një nga fronet më të rëndësishme dhe vendimtare për osmanët, nga dokumentacioni osman shihet se nuk ishte në dorën e ushtarëve vullnetarë, që të vendosnin se në cilin front do të jepnin kontribut, ndaj ata duhet kërkuar në gjitha fronet e tjera, si në Rumani, Galicë, Azerbajxhan, Kaukaz, Maqedoni, Irak, madje edhe në Birmani. Ky argument mbështetet nga dy dokumente që kanë të bëjnë me vullnetarë nga Prizreni, të cilët kishin rënë rob gjatë luftimeve kundër anglezëve. Njëri rast ka të bëjë me Rasim Aliun, nga Prizreni, i cili kishte qenë dhjetar (komandat skuadre) dhe kishte rënë rob tek ushtria angleze në fronin e Myanmarit të Sotëm (Birmani) dhe sipas një përgjigjeje të anglezëve dërguar Portës së Lartë më datë 26

²² H. Saygılı, 238-239.

²³ Po aty, 240.

²⁴ Cituar sipas Hasip Saygılı, 248.

mars 1918, thuhet se ka bërë vetëvrasje në kamp.²⁵ Ndërsa rasti tjetër flet për Omerin, të birin e Fahriut nga Prizreni, i cili ishte në gradën e Çausshit dhe ishte robëruar në fronin e Irakut (El-xhizre). Kjo informatë e Ministrisë së Luftës angleze doli më 10 mars 1918, pas kërkesës së zyrtarëve osmanë.

Perandoria e shkërmoqur osmane, pas dështimit të shumë tentativave diplomatike për t'u rreshtuar krah Anglisë, Francës dhe Rusisë, u obligua të hyjë në aleancë me Gjermaninë dhe Austro-Hungarinë karshi fuqive të Antantës. Megjithëse osmanët u bënë pjesë e një aleance humbëse, fitorja e osmanëve në Betejën e Çanakales ruajti Stambollin dhe ngushticat e Bosforit nga pushtimi rus.

Okupimi i trevave shqiptare nga austro-hungarezët dhe bullgarët ishte në favor të osmanëve për të mobilizuar burime njerëzore për frontin osman. Thirrja për t'iu bashkuar fronit u bë nga Sulltani, i cili ishte edhe kalifi i gjithë myslimanëve të botës. Nga komunikimet e zyrtarëve austro-hungarezë me ata osmanë krijohet përshtypja, se myslimanët e këtyre trevave ishin më të fokusuar t'i përgjigjeshin ftesës së Sulltanit për Luftën e Shenjtë dhe të luftonin në toka që ishin ende nën sundimin osman, sesa të kishin një vetëdije politike të rreshtimit në frone të aleatëve të osmanëve që ishin austro-hungarezët, të cilët luftonin në këto anë nga vinin vetë këta vullnetarë. Numri i pjesëmarrësve shqiptarë nuk është i evidentuar, por nga të dhënat e mësipërme nënkuptohet se ata duhet kërkuar në fronte të ndryshme, jo vetëm në atë të Çanakales.

²⁵ HR. SYS. 220/4.